

1818 VE 1830 TARİHLİ İKİ CÖNK METNİ ÜZERİNE

YIL / YEAR 18, SAYI / ISSUE 36 / GÜZ / AUTUMN(2020/2) ss. 97 - 112

Makale geliş tarihi/Received: 1.11.2020-Makale kabul tarihi/Accepted: 16.12.2020

YASEMİN ÇELİK

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Fen - Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
ycelik@mku.edu.tr

Öz*

Cönk, esas itibarıyla, derleyen kişinin belli olmadığı ve çok çeşitli konularda ve görünüm-lerde parçaların düzensiz olarak kaydedildiği “not defterleri”dir. Cönkler üzerine yapılan çalışmalar, genellikle, cönkler içerisinde yer alan şairler ve kullanılan nazım türleri ve biçimleri üzerine olmuştur. Ancak son dönemlerde cönklerin dili üzerine de çalışmaya başlanmış, cönklerin dili gözler önüne serilmiştir. Bu çalışmada ise, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz Cönk 51 ve 06 Mil Yz Cönk 151 arşiv numarasıyla kayıtlı, 1818 (H. 1235) ve 1830 (H. 1247) tarihli iki cönk metni tanıtılmıştır. Buna göre metinlerin kim tarafından hangi düzende hazırlandığı, içerisinde hangi Halk Edebiyatı ürünlerinin bulunduğu, imlasında nelere dikkat edildiği ve / veya edilmediği, varak düzeni gibi unsurlara yer verilmiştir. Çalışmada ilk olarak 1818 tarihli 51 numaralı cönk metni, ardından 1830 tarihli 151 numaralı cönk metni hakkında bilgi verilmiştir. Her bir cönk metninin özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra o cönkte yer alan şairler, nazım türleri ve biçimleri tablolar üzerinde gösterilmiş ve en son olarak da iki cönkte benzer olan özellikler sıralanmıştır. Şimdiye kadar cönkler ve mecmualar üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada da iki cönk metni tanıtılarak, daha önce incelenen cönk metinlerine, cönk araştırma ve araştırmacılarına bir katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cönk, yazmalar, 19. yüzyıl, Osmanlı Türkçesi.

ON TWO CONK TEXTS DATED 1818 AND 1830

Abstract

Conk is essentially “notebooks” in which the compiler is uncertain and tracks are irregularly recorded on a wide range of topics and views. Studies on the conks generally focused on the poets in the conks and the types and forms of verse used. However, recently, the language of the conks has started to be studied, and the language of the conks has been revealed. In this study, two conk texts dated 1818 (H. 1235) and 1830 (H. 1247), which are registered in the National Library Manuscripts Collection with the archive number 06 Mil Yz Cönk 51 and 06 Mil Yz Cönk 151, are introduced. Accordingly, elements such as who prepared the texts in which order, which Folk Literature products were included, what was considered in the spelling and / or not, and the leaf layout were included. In the study, firstly, information about the conk text numbered 1818, and then the conk text numbered 151 of 1830 was given. After giving information about the features of each conk text, the poets, verse types and forms in that conk are shown on the tables and the last two features are similar. So far, many studies have been done on the roots and magazines. In this study, by introducing two conk texts, it is aimed to make a contribution to the conk researches and researchers to the conk texts that have been examined before.

Key Words: Conk, manuscripts, 19th century, Ottoman Turkish.

* Bu makale, “Yasemin ÇELİK, 19. Yüzyıla Ait İki Cönk Metni, Söz Varlığı ve İmla Özellikleri, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN, Adana, 2017, xviii +1728 s.” künyeli tezden üretilmiştir.

Giriş

Günümüzde Âşık Edebiyatı'nın ve halkbiliminin farklı araştırma konularının en önemli yazılı kaynaklarından birini cönkler oluşturmaktadır. Cönkler, ilk derlemelerin bulunduğu kaynaklar olarak büyük önem taşımaktadırlar.

Genel olarak cönklerin içerisinde çeşitli dönemlere ait şairler, şiiirler, dualar, büyü, ebced hesabı, rüya tabirleri vb. dönemin tarihi, sosyal, kültürel yapısı hakkında bilgi veren notlar bulunmaktadır. Cönklerdeki bu zengin folklorik özellikler, dönemin söz varlığı, yazılı dili, sözlü dil ile yazılı dil arasındaki ilişki ve ağız özellikleri hakkında veri sunmaktadır. Birer Halk Edebiyatı kaynağı olan bu metinler, dönemin dili hakkında da geniş bir malzemeye olanak sağlaması bakımından dil araştırmalarında önemli bir yere sahiptir.

Cönkler ile ilgili tanımlamalara ve açıklamalara baktığımızda kaynaklarda aşağı yukarı benzer ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Şimdi, sözlük, ansiklopedi, makale vb. gibi çalışmalarda cönkler üzerine söylenen bilgileri kısaca değerlendirelim:

Türkçe Sözlük'te (2011) cönk, saz şairlerinin, kendilerinin veya başkalarının şiiirlerini derledikleri, uzunlamasına açılan, deri kaplı defter, sığırdili ve "büyük yelkenli gemi" anlamlarıyla verilmektedir.

Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü'nde cönk, bilinen anlamıyla "uzunlamasına açılan eski şiiir ve destan dergisi" şeklinde açıklandıktan sonra "neşe, sevinç", "şakacı, güler yüzlü (kimse)", köşe, "varlık, zenginlik" anlamlarında kullanıldığı da belirtilmektedir.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde cönk, çoğunlukla âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve halkiyat ürünlerini ihtiva eden, uzunlamasına açılan, ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad biçiminde ifade edilmiştir (Koz, 1977: 83).

Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde cönk, genellikle uzunlamasına açılan ensiz, uzun yazma mecmualara verilen ad, genellikle âşık edebiyatı, halk edebiyatı ve folklor ürünlerinin toplandığı anonim mecmua türleri olarak tanımlanmıştır (Gökyay, 1995: 73). Ayrıca bazı hüsn-i hat ve resim albümleriyle büyük şiiir mecmualarınada da *cönk* dendiği belirtilmiştir (Gökyay, 1995: 73). Cönkler genellikle "sığır dili" biçiminde uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı defterlerdir. Cönkler, halk şiiirlerinin kendi şiiirleri yanında başka şiiirleri de içerebilen şiiir mecmuaları görünümündedir. Cönklerde yer alan şiiirler genellikle yazan kişinin bilgi eksikliğinden, unutkanlığından veya özel tavrından dolayı kimi zaman ölçüsüz olabilmektedir. Öte yandan içinde hiçbir manzum parça bulunmayan sadece mensur parçalardan oluşan cönkler de vardır (Gökyay, 1995: 74). Gökyay, cönklerin içerisinde türkü, koşma, destan, fıkra, hikaye, mani, bilmece gibi türlerin

yanı sıra cönk yazarlarının kendi hayatlarıyla ilgili ve bazı hastalıklar, tedavi yöntemleri, reçeteleri, büyü, tılsım ve özel hayatına dair bazı bilgilerin bulunduğunu belirtmiştir (Gökyay, 1984: 117).

Ülkütaşır cöngü “Türkü, mani, destan, koşma, atasözü, fıkra, hikâye, nefes, mersiye, ilâhi, dua, hutbe gibi milli, dini (tasavvufi) şiir ve mensureleri ihtiva eden el yazması dergi mecmua” şeklinde (Ülkütaşır, 1967: 905), Pakalın, “Halk şairlerinin müstakil şekilde uzunlamasına ciltlenmiş olan şiir mecmualarına verilen ad.” (Pakalın, 1983: 303) ve Yardımcı da “Genellikle aşağıdan yukarıya doğru açılan ve halk arasında *dana dili* ya da *sığır dili* adları ile de anılan defterler olarak ifade etmiştir (Yardımcı, 1999: 233). Kaya da benzer şekilde, başta halk şairlerinin şiiri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı deftere cönk demiştir (Kaya, 2007: 254).

Cönkler, aynı zamanda, başta halk şairlerinin şiirleri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin (dualar, şifa reçeteleri, büyü tarifleri, maniler, hikâyeler vb.) kaydedildiği sırtı dar, eni geniş, uzunlamasına açılan bir kitap türü olarak da kaynaklarda yer almaktadır. (Cunbur vd., 2002: 289). Cönklerde aynı zamanda tekke ve divan şairlerinin şiirlerinden örnekler de yer almaktadır. Cönklerde dönemin genellikle tanınmış ve sevilen şairlerinin şiirlerine yer verilmesi cönkleri hazırlayan kişilerin tekke ve divan edebiyatı hakkında “kısmen” de olsa bilgi sahibi olduklarını göstermektedir (Köksal, 2016: 37). Başka bir deyişle, cönklerde, hem Türk Halk Edebiyatı hem de Divan Edebiyatı’nın malzemeleri bir arada bulunabilmektedir. Zaten cönk yazarları veya düzenleyicileri de yarı eğitilmiş, Halk Edebiyatı’ndan beslenen ancak Divan Edebiyatı’na öykünen “ara tip”lerdir. Dolayısıyla da cönkler, her iki edebiyat ve her iki dil düzlemi konusunda bilgi edinmemize olanak sağlamaktadır (Sona, 2016: 75). Bunun yanında bazı Divan şairlerinin şiirlerinde “cönk” sözcüğüne değinilmesi, (örneğin “cönk” redifli gazellerin bulunması) divan şairlerinin de cönkler hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir (Köksal, 2016: 37). Bunun yanı sıra, tezkirelerde de cönklerle ve cönklerde sözü edilen şairlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Böylelikle cönklerle ilgili bilgilere Divan edebiyatı kaynaklarından da ulaşabilmekteyiz (Sona, 2016: 75).

Kaynaklarda belirtildiği üzere cönklerle, şekillerinden dolayı *dana dili* de denilmektedir. Bu ifadenin Farsça *dânâ dili* olduğu ileri sürülse de cönklerin halk arasında *sığır dili* olarak adlandırıldığı bilinmektedir. *Dânâ dili* adlandırması, halkın cönk yazarını kendisinden ancak “herhangi bir not tutacak, kayıt yapacak kadar bilgili olan insan” olarak görmesi şeklinde yorumlanabilir. Ancak öyle görünüyor ki halk *dânâ* sözcüğünü, basitçe *sığır* sözcüğüyle ilişkilendirmiştir. Zaten cönklerin genel biçim özellikleri de bu ilişkilendirmeyi kolaylaştırmıştır.

Cönklerin en önemli özellikleri arasında, sahiplerinin kim olduğunun bilinmemesi, belirli bir biçiminin ve sisteminin olmaması sayılabilir. Çünkü hangi cöngü açarsak açalım neyle karşılaşacağız belli değildir; derleme defteri olarak ya da adı duyulmamış bir şairin şiirlerini içeren bir defter olarak hazırlanmış olabilir (Duran, 2016: 42). Yukarıda belirttiğimiz gibi tek yazarlı ya da birden fazla yazarlı cönklerin bulunması da cönklerin dilinin incelenmesi ve konu bütünlüğünün tespit edilmesi bakımından bazı problemleri beraberinde getirebilmektedir.

Cönkleri düzenleyen / hazırlayan kişilere baktığımızda, saz şairleri, âşık saz şairleri, tekke ve dergâh mensupları, muhtelif sanatçılar (orta oyunu, karagöz oynatıcılar, meddahlar) düzenleyebileceği gibi imamlar, serhat gazileri, gazi saz şairleri meraklılar, tekkelerde dedelik ve şeyhlik makamında bulunanların da cönk düzenleyebildikleri görülmektedir (Yıldırım, 2013: 28).

Cönk sözcüğünün, sözü edilen tüm kaynaklarda geçen anlamlarıyla 15. yüzyıldan beri Türkçenin çeşitli lehçelerinde kullanıldığı ve en eski cönk nüshasının da 15. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Sayı bakımından ise en fazla cöngün 18. yüzyılın son yarısından 19. yüzyılın sonlarına kadar olan döneme ait olduğu düşünülmektedir (Gökay, 1995: 73). Bu çalışmada ise 19. yüzyıla ait cönk metinleri (Cönk 151 ve Cönk 51) üzerinde durulmuştur. İncelediğimiz cönk metinleri Arapça, Farşça, Türkçe ve diğer dillerden giren sözcüklerin yanında, cöngü hazırlayan kişi / kişilerin ya da şiirlerde geçen şairlerin ağızlarını da yansıtan oldukça geniş bir söz varlığına sahiptir.

Belirtildiği gibi çalışmanın malzemesini Milli Kütüphane kayıtlarında bulunan 19. yüzyıla ait iki cönk metni oluşturmaktadır. Bu metinler, aşağıda ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Çalışmaya malzeme olan bu 1818 ve 1830 tarihli iki cönk hakkında şunlar söylenebilir:

1. 51 Numaralı Cönk

Eser, Halil İbrahim Efendi tarafından 1235 (1818) yılında düzenlenmiştir. Dili Türkçedir. Boyutu, dış ve iç olmak üzere 225x113 mm.'dir. 135 yaprakтан oluşmaktadır. Yazı türü değişik, kağıt türü üç ay filigranlıdır. Bu cönk ciltlidir. Bu nedenle de cöngü düzenleyen kişi / kişilerin adlarına ve cöngün düzenlendiği tarihe özgün metin üzerinden erişilememiştir. Ayrıca bu cöngün baş, orta ve son yapraklarının kopmuş ve bazı sayfalarının eksik, yırtık ve yıpranmış olması sayfaların numaralandırılmasını güçleştirmiştir. Hatta 51 numaralı cöngün özgün metin üzerindeki sayfa numaraları ile Milli Kütüphane kayıtlarında dijital ortama aktarılan metindeki sayfa numaraları arasında farklılıkların olması, bu durumu daha da güçleştirmiştir.

Ancak genel olarak şiirlerin kafiye ve redif yapılarından, mahlas beyitlerden, *temme'*lerden vs. varakların düzenlenmesi sağlanabilmektedir (Çelik, 2017: 32).

Eser, Ali Koçak Esen'den satın alınmıştır. Cönkün, Develili Âşık Seyrânî (1807-1866)'nin yaşadığı yıllarda yazıldığı anlaşılıyor. Nitekim içinde Seyrânî'ye ait muhtelif türde 160 kadar eser vardır. 19. yüzyılda yazıldığı düşünülen bu cöngün içerisinde 16, 17, 18 ve 19. yüzyılda yaşamış şairlere ait bazı şiirler bulunmaktadır. Diğer cönkte olduğu gibi bu cönkte de şiirler, genel olarak beyit düzeniyle yazılmışlardır. Ancak belirli bir düzende yazılmayan, üçlük görünümü veren ya da vezin ve kafiye yardımıyla hangi nazım birimiyle yazması gerektiğine bizim karar verdiğimiz şiirler de bulunmaktadır. Varakların her bir yüzünde en az (yırtık bölümlerde) 10, en fazla 40 olmak üzere toplamda yaklaşık olarak 100'ün üzerinde dize sıralanmıştır (Çelik, 2017: 32).

Bu cönkte, şiirlerin kağıt üzerine yazılış biçimlerinde de tam bir düzen görülmemektedir. Çünkü cönkler, bir nevi not defteri olarak kullanıldıkları için cöngü hazırlayan "şairler" duyduğu, dinlediği şiirleri bu defterlere kaydederken şiirlerin biçimsel olarak yazımı konusunda bir kaygı taşımamışlardır. Bu bakımdan, bazı sayfalarda şiirlerin dizeleri alt alta sıralanırken bazılarında yan yana birleştirilerek yazılmıştır. Bunun dışında cönkleri düzenleyen kişi / kişiler, bazen sayfanın sağına veya soluna yatay ya da dikey biçimde şiir parçacıkları da eklemiştir. Çalışmada bu tür şiir parçacıkları, kafiye, ölçü ve mahlaslar yardımıyla olabildiğince tutarlı bir biçimde yazıya aktarılmıştır (Çelik, 2017: 38).

Metinlerin çeviri yazıları yapılırken cönklerdeki ünlü ve ünsüz harflerin yazımı konusunda bazı tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Buna göre metinde, bazı durumlarda harfle gösterilmemesi gereken bazı ünlüler gösterilmiş, harfle gösterilmesi gereken bazı uzun ünlüler ise gösterilmemiştir (Çelik, 2017: 38).

Bu metinde, sıkça geçen *aydan'*ın kullanım yerleri oldukça ilgi çekicidir. Bu ibarenin hangi amaçla şiir parçalarına eklendiği tam olarak bilinmemektedir. Ancak metnimize bakarak *aydan'*ın geçtiği yerler, şöyle açıklanabilir: Yazılmayan dördüncü dizenin yerine "aynen, aynı" şekilde, tekrar edilmesini göstermek, yazılmayan, tekrar edilmesi gereken ve kendisinden önceki iki dizenin yerini belirtmek, ilk dörtlükte yazılan 4. dizenin diğer dörtlüklerde de aynı biçimde geçtiğini göstermek, ilk üçlükte yazılan 3. dizenin diğer ikili dizelerden sonra da kullanılması gerektiğini göstermek, ilk dörtlükten sonra yazılan ve her dörtlükten sonra tekrarlanmak istenen bir dize biçimindeki nakaratları belirtmek, her dörtlüğün sonunda tekrarlanması gereken ve nakarat niteliğindeki iki dize için, muhammeslerde yazılmayan iki dizenin yerine, dize sayısını 6'ya tamamlamak, her dize yazılan, göste-

rilen dizenin tekrar edilmesi gerektiğini göstermek, şiirdeki yalnızca bir dizenin yanında, o dizenin tekrar edilmesi gerektiğini belirtmek için kullanılmaktadır. Ancak bazı şiirlerde *ayøan*'ların niçin kullanıldığı belli değildir. Bunların da hem yanındaki dizenin tekrar edilmesi gerektiğini hem de eklenmesi gereken dizelerin olduğunu ifade etmek için kullanıldığı söylenebilir (Çelik, 2017: 42-47).

Şiirler bazen beyit, çoğunlukla da üçlükler biçiminde sıralanmışlardır. Bunun yanında dizelerde yer alan sözcüklerin ve eklerin yazımında da tam bir tutarlılık bulunmamaktadır. Buna göre, bir dizenin sonunda bulunan sözcükteki ekler, bir sonraki dizenin ilk sözcüğünü oluşturabilmiştir (Çelik, 2017: 42):

*ki w(a)yvānāti q(u)rt(u)ldı
b(u)l(a)r olm(a)dı kālā n(e)>ām
p(e)s ađlaş(u)p z(e)banîl(e)r*

*-d(e)n ist(i)mdād ide b(u)nl(a)r
ki b(i)r gün bu >(a)zāb(i)m(i)z
n'ola yini ol(a)ydı rām*

Metinde, şiirlerin başında bazı nazım türleri ve şairlerin isimleri yer almakta ve ardından da bunlarla ilgili şiirler örneklenmektedir. Ancak cöngü hazırlayan kişi / kişilerin nazım türleri ve şairler konusunda da yeteri derece bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla da cönkte verilen nazım türü ile altında örneklenen şiirin ya da şairinin birbiri ile örtüşmediği ve cönkte yazılan tür başlıklarının çok güvenilir olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Sözü edilen bu durum, 51 numaralı cönkte tespit edilmiştir. Örneğin şiirde *s(e)yrānî t(e)cn(i)s* yazmasına rağmen mahlas beyitte *hāf(i)@[i]*, *n(a)>t n(a)@îri* denmesine rağmen mahlasta *s(e)yrānî* ve şiirin türü ve şairi hakkında *s(a)tr(a)nç dîvānî* yazılmasına rağmen mahlasta *s(e)yrānî* adının geçtiği görülmüştür. Ancak bunun yanında, kimi şiir parçacıklarının başında şair ya da nazım türü ile ilgili bilgilerin bulunmadığı da görülmüştür (Çelik, 2017: 41).

Cönkte bazı varaklarda, farklı dönemlerin farklı şair ve şiirlerine yer verilirken (örneğin destan, ilahi, müfred ve / veya Seyrānî, Aşık Ömer, Gevherî'nin arka arkaya gelmesi gibi) aynı dönemin şairinin benzer türdeki şiirlerine de yer verildiği görülmüştür (Seyrānî'nin *tecnis*lerinin art arda sıralanması gibi). Eser, Milli Kütüphane'de Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz Cönk 51 arşiv numarasıyla yer almaktadır. Bu cöngün içinde şunlar yer almaktadır:

Tablo 1: 51 Numaralı Cönkte Geçen Şairler ve Bu Şairlere Ait Nazım Türleri / Nazım Biçimleri

Şairler	Destan	Divan-Kalenderî	Gazel	Koşma	Muamma	Muhammes- Müseddes	Toplam
Âhî			a				1
Ahmed		a					1
Âşık Ali				a			1
Âşık Seyyid		a					1
Âşık Tarranî		a					1
Azîmî		a					1
Bakî			a				1
Behîstî			a				1
Cihâdî			a				1
Derûnî	a						1
Esmânî					a		1
Fethî		a					1
Fikrî			a				1
Hamdî		a					1
Hayretî	a						1
Hâzikî			a				1
Himmetî	a						1
İlmî			a				1
İshâk			a				1
Kul Mustafa	a				a		2
Mâh-ı Gedâ		a					1
Mâhirî		a					1
Mezakî			a				1
Muhibbî			a				1
Nazmî			a				1
Nedîm		a					1
Nevrâkî		a					1
Niyâzî	a		a				2
Nûrî	a						1
Rasih			a				1
Rehberî			a				1
Seyrân		a					1
Sezayî	a				a		2
Sinânî		a					1
Siyahî		a	a				2
Şahabî		a					1
Şem>î			a				1
Şemsî			a				1
Şerîfî						a	1
Ulvî			a				1
Vasfî			a				1
Yahya		a	a				2
Zahm	a						1
Zatî		a					1

Tablo 2: 51 Numaralı Cöngkte Geçen Şairler ve Bu Şairlere Ait Nazım Türleri / Nazım Biçimleri

Şairler	Mâni	Münacât-ilâhi-temcid	Müstezat	Nâ't	Satranç	Sema	Şarkı	Tenbih	Toplam
Abdurrahim Tirsî		a							1
Avnî						a			1
Cevlânî						a	a	a	3
Fazlî		a							1
Fennî			a						1
Fettan			a						1
Hafız				a			a		2
Halîl		a							1
Harimî				a					1
Hezârî				a		a			2
Hüdâyî								a	1
İrfânî		a							1
Ka>idî						a			1
Kemâlî		a						a	2
Kemâl Ümmî				a					1
Lisânî						a			1
Medhî						a			1
Mes>ûdî						a			1
Mustafa				a					1
Nazirî				a			a		2
Nesimî				a					1
Şehidî				a					1
Turâbî						a			1
Vehbî			a						1
Yazıcıoğlu				a					1
Yektâyî						a			1
Yetimî	a			a					2
Yunus		a	a					a	3
Yûnus Emre						a			1
Za>fî			a						1
Zâkirî		a							1
Zamirî		a		a					2
						42			

Tablo 3: 51 Numaralı Cöngkte Geçen Şairler ve Bu Şairlere Ait Nazım Türleri / Nazım Biçimleri

Şairler	Destan	Divan-kalenderî	Gazel	Muamma	Müstezat	Nâ't	Sema	Semai	Şarkı	Tenbih	Toplam
ÂşıkHasan		a					a				2
Âşık Ömer		a	a		a	a	a				5
Emrî			a				a				2
Gevherî		a	a	a				a			4
Hatâyî			a		a				a		3
İhfâyî		a	a				a				3
Nazîfî			a		a		a				3
Nûrî										a	1
Rüşdî			a						a		2
Sadıkî			a							a	2
Selâmî		a					a				2
Meydânî	a						a				2
Sevdâyî		a					a				2
Seyrânî	a		a	a	a	a	a		a	a	8
Şakirî	a	a	a		a	a	a		a		7
48											

Tablo 4: 51 Numaralı Cöngkte Geçen Şairler ve Bu Şairlere Ait Nazım Türleri / Nazım Biçimleri

Şairler	Ağit	Divan	Leb-değmez	Muhammes- müseddes	Münacât-ilâhi- temcîd	Satranç	Tenbih	Toplam
Abdî		a					a	2
Âşık Fethî	a							1
Âşık Ömer				a				1
Fazlî				a	a			2
İhfâyî						a		1
Nazîfî					a			1
Seyrânî			a		a			2
10								

Buna göre Tablo 1 (49), Tablo 2 (42), Tablo 3 (48) ve Tablo 4'te (10) görüldüğü üzere 51 numaralı cöngkte toplamda 149 adet şiir parçasına yer

verilmiştir. Ayrıca, yukarıda tablolarda gösterilen şairler ile nazım türleri ve nazım biçimleri dışında, Âşık Garip, Âşık Hâfîzî, Âşık Halil, Âşık Hüseyin, Âşık Hurşîdî, Âşık İbrahim, Âşık İdris, Âşık İsmail, Âşık Muhammed, Âşık Mustafa, Âşık Kerem, Âşık Ömer, Âşık Yunus, Cevabî, Cevlânî, Civânî, Gevheri, Hamel, İhfayî, İlmî, İrfânî, Karacaoğlan, Kasım, Kâtibî, Köroğlu, Kul Ahmed, Kul Hüdâyî, Kuloğlu, Kurbanî, Mecnûnî, Meftûnî, Mesrûrî, Mevzûnî, Nâçarî, Nazîfî, Rüşdî, Sadîkî, Seyrânî, Seyyid Yâr, Siyahî, Şakirî, Şarkî, Şevkî, Teşrifî, Vecdî, Zahirî, Âşık Hâfîzî, Arîfî, Âşık Hasan Dildarî, Gevheri, Mecnûnî, Mevzûnî, Nazîfî, Nidaî, Seyrânî, Şakirî ve Urfî,'nin nazım türü ve nazım biçimi belli olmayan şiirleri de bulunmaktadır (Çelik, 2017: 35-36).

2. 151 Numaralı Cönk

Babayı'nın düzenlediği bu cöngün dili Türkçedir. 1247 (1830) yılında düzenlenen eserin nerede düzenlendiği edildiği ise bilinmemektedir. Boyutu dış ve iç olarak 160x115 mm olan cönk, 50 yapraktır. Cönkte iki, üç ve dört satırdan oluşan şiirler bulunmaktadır. Dolayısıyla cönkte bulunan şiirlerin satır sayısı değişiklik göstermektedir. Rika yazı türü ve suyolu filigranlı kağıt türü kullanılmıştır. Ancak cönkte bazı varaklarda yer yer farklı yazı karakterleri de dikkati çekmektedir. Bu durum, bu cöngün tek elden çıkmadığını, (her ne kadar tek bir kişinin ürünü olduğu ifade edilmiş olsa da) birden fazla kişinin katkılarıyla oluşturulmuş derlemeleri içerdiğini göstermektedir (Çelik, 2017: 31).

Sözü geçen cönk, soğuk baskılı koyu kahverengi meşin bir cilt içerisinde bulunmaktadır. Cönklerdeki şiirlerin sıralanması, büyük oranda beyitler biçiminde olmasına rağmen üçlük ve dörtlük biçiminde yazılan şiirler de vardır. Her şiirin başında o şiirin konusuyla ilgili bir ya da birden fazla ibare bulunmaktadır (*Âşık Garip Hikayesi*'nde). Bunun yanında, yalnızca şairinin ya da nazım türünün adıyla anılan şiirler de yer almaktadır. Varakların her bir yüzünde en az 13 en fazla 17 olmak üzere toplamda yaklaşık olarak 30'un üzerinde dize sıralanmıştır (Çelik, 2017: 32).

151 numaralı cöngün özgün metin üzerindeki sayfa numaraları ile Milli Kütüphane kayıtlarında dijital ortama aktarılan metindeki sayfa numaraları arasında paralellik vardır. Genel olarak 151 numaralı cönkte şiirlerin sıralanışı ve kafiye düzeni bakımından (yazılmayan sayfalar bulursa dahi) belirli bir düzen olduğu için, varakların sıralanması ve numaralandırılması konusunda bir sıkıntı yaşanmamıştır (Çelik, 2017: 32).

Metinlerin çeviri yazıları yapılırken cönklerdeki ünlü ve ünsüz harflerin yazımı konusunda bazı tutarsızlıklar olduğu görülmektedir. Buna göre metinde, bazı durumlarda harfle gösterilmemesi gereken bazı ünlüler gösterilmiş, harfle gösterilmesi gereken bazı uzun ünlüler ise gösterilmemiştir: >avcı, âl-, seksen / seksan vb. Metinde cönk yazarının basit unut-

kanlıklarından kaynaklanan harf ve sözcük eksiklikleri bulunmaktadır: [ü] zengi, şâhsene[m], gitd[i], va[r] yürü, gö[r]meyeli, [varayım] vb. Eser, Milli Kütüphane'de Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz Cönk 151 arşiv numarasıyla yer almaktadır (Çelik, 2017: 32).

Bu cöngün içerisinde şunlar yer almaktadır:

Tablo 5: 151 Numaralı Cöngte Geçen Şairler ve Bu Şairlere Ait Nazım Türleri / Nazım Biçimleri

Şairler	Dîvân	Gazel	Koşma	İlahî	Toplam
Âşık Ömer	a				1
Hatayî		a			1
Gevherî	a		a		2
Rahmî	a	a			2
Köroğlu			a		1
Sultan Murad				a	1
					8

Buna göre Tablo 5'e bakılarak 151 numaralı cöngte Âşık Ömer'e ait 1 gazel, Hatayî'ye ait 1 gazel, Gevherî'ye ait 1 dîvân ve 1 koşma, Rahmî'ye ait 1 dîvân ve 1 gazel, Köroğlu'ya ait 1 koşma ve Sultan Murad'a ait 1 ilahî olmak üzere toplam 8 eser yer almaktadır. Ayrıca bu metinde, yukarıda tabloda gösterilenlerin dışında, nazım türünün ya da biçiminin başında şairi ya da düzenleyicisi yazılmayan faide, semaî, şarkı, Mehmed Ali Paşa-Vehhabî hakkında bir destan (ilk beş kıtadan sonrası eksiktir), rüya tabirleri, *Aşık Garip* Hikâyesi'nden parçalar ve *Şah İsmail ile Gülizar* Hikâyesinden deyişler de vardır (Çelik, 2017: 32).

Her iki cöngte benzer özellikler de dikkati çekmektedir. Bunlar (Çelik, 2017: 38-47):

Cönglerde, bazen bilinmeyen bazen de tanınmış şairlerin divanlarında da yer alan şiirlerden örnekler bulunmaktadır. Cönglerdeki bu şiirler, çeviri yazıya aktarılırken şiirlerin cönglerde geçen biçimleri dikkate alınmış, özgün metinlerle karşılaştırma yapılmamıştır. Çünkü cöngü hazırlayan kişi, şiirleri kaydederken özgün metinlere bağlı kalmamış; şiirleri bildiği ya da dinlediği kadarıyla aklında kalan kısımlarıyla bazen de değiştirerek yazıya geçirmiştir. Dolayısıyla çalışmada metinler, cöngü düzenleyen kişi / kişilerin tercihlerine bağlı kalınarak çeviri yazıya aktarılmıştır.

Cönglerdeki ünsüzlerin yazımına baktığımızda sözcüklerin farklı yazım biçimleri karşımıza çıkmaktadır (*wasret / xasret, gönül / gönül, kilid / kilit, müjđân / müzđân vb.*).

İncelenen cöng metinlerinde genellikle *hareke* kullanılmamıştır. Ancak kimi zaman *harekeli* olarak yazılan bazı sözcüklerin de bulunduğu görülmüştür.

Kafiye ve şiirin ölçüsü gereği yazılması gereken ancak yazılmayan bağlama unsurları ve bazı harf yanlışlıkları da vardır : >ayş [u] >işret, fakr [u] fâkı, hayr [u] şerrin, rûz [u] şeb; kanlı > kanla vb.

Metinde yazılmayan bağlama unsurlarının ([u / ü]) yanında, yazılan ancak Farsça tamlama gibi düşünülüp /i / ile gösterilen bağlama grupları da bulunmaktadır: *âb ı hevâ, âh ı enîn* vb.

Cönklerde, sözcüklerin yazımında farklılık gösteren başka bir durum da *lam* (ل) ların yazımıdır. Bazı sözcüklerde iki *lam* (ل) yan yana bulunduğu hâlde, fazladan bir de şedde kullanma ihtiyacı duyulmuştur (للم).

Metinlerde bağlama gruplarının yazımında olduğu gibi tamlamaların (Farsça tamlamalar) yazımında tam bir düzenlilik görülmemektedir. Cönklerde tamlamalar, kimi zaman olması gereken imlalarıyla verilirken kimi zaman da dönemin söyleyiş özelliklerine göre yazılmışlardır: *diyâr-ı türkistân, va>de-i hayret, fazl-ı cihân, râh-ı hâk, luğf-ı ihsân* vb.

Bazı tamlamalarda, tamlama / / leri, iyelik eki gibi düşünülmüş ve metinde harfle ya da hemze ile gösterilmişlerdir: *kur>ân-ı azîm, şâh-ı hûbân, rûy-ı fenâ, anber-i nişân, âh-ı fûrkât* vb.

Cönklerde herbir şiir parçasının başında, şairin adı (ve / veya mahlası) ve / veya şiir türü beraber verilmiştir: *dâstân seyranî, tecnis hasan, nazîr-ı seyranî* vb.

Metinlerde zaman zaman harfler ya da harf adları da geçmektedir. Bu harfler, bazen bildik adlarıyla (*elif, lam, mim* vb.) şiirin bir parçası olmakta, bazen de şiirdeki ahenk unsurları, hece sayısı ve kafiye gereği daha farklı okumaları (*ra / re, za / zel*, "elif" in "a / e" okunması vb.) gerektirmektedir.

Metinlerde *temmet*lerden sonra tarihler (1235, 1236 vb.), sayılar (1, 2, 3 vb.), harfler (ل, م) bulunmaktadır.

Sonuç

Gerek kendine özgü biçim gerekse içerikleriyle özellikle sözlü kültürün yazılı belgeleri olan cönkler, ortaya çıktığı toplumla ilgili pek çok izler taşımaktadır. Cönklerin ortaya çıktığı toplumla ilgili pek çok izler taşınması, ait olduğu toplumun duygu ve düşünce yapısı, zevkleri, inanç dünyası hakkında fikir vermektedir.

Cönkler, hem edebiyat ve özellikle halk edebiyatı (âşık edebiyatı) hem de dil araştırmaları bakımından önemli bir değere sahiptirler. Çünkü cönklerde destanlar, hikâyeler, ilahiler, hutbeler, bilmeceler, bazı halk şairlerinin şiirleri vb. bulunmaktadır. Bunların yanında ilaçlar, ilaç tarifleri, hastalıkların iyileştirilmesi yolunda bazı yöntemlerin verilmesi de cönklerin halk kültürüne ait bilgileri de içerdiğini göstermektedir. Cönklerin halk edebiyatı ve folklor a ait pek çok malzemeyi içermesinin yanında bu malzemeyi oluşturan kaynakların hem edebiyat hem de dil yönünden incelenmesi oldukça önemlidir. Böylelikle hem cönklerin tanıtımını yapabilir

hem de bu cönklerde hangi konular işlenmiş, kimler bu cöngü ne zaman ne şekilde hangi yazı tipi ve imla özellikleriyle hazırlanmış işte bu soruların cevaplarını da bulabiliriz. Dolayısıyla cönklerin geçmiş dönemlerin sözlü folklor ürünlerinin yazıya dönüşmüş örneklerini içine alan en değerli başvuru kaynakları olduğunu söyleyebiliriz.

Cönkler, tezkirelerde yer alan ancak günümüzde şiirlerine ulaşamadığımız birçok şairin tanınmasında ve o şaire ait şiirlerin derlenerek gün yüzüne çıkarılmasında da etkin rol oynamaktadırlar (Kayalık, 2015: 716). Ayrıca edebiyat tarihi belgelerinde yer almayan pek çok şair, şiir ve türler de cönkler aracılığıyla tanınmaya başlamıştır (Duran, 2016: 42). Cönkler üzerine çalışmalar yapılmaya devam edildikçe, adı kaynaklarda geçmeyen ya da bilinmeyen pek çok tür, şair ve şiir de bilim dünyasına kazandırılacaktır. Bu çalışmada incelenen metinlerde de, adı daha önce divanlarda geçmeyen şairler dikkati çekmektedir. Hatta bunun yanında incelenen cönklerde, daha önceden bilinen, söylenen ve divanlara kaydedilen şiirlerin özgün biçimlerinden farkı olarak aktarıldığı da görülmüştür.

Bu çalışmada, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonunda 06 Mil Yz Cönk 51 ve 06 Mil Yz Cönk 151 arşiv numarasıyla kayıtlı, 1818 (H. 1235) ve 1830 (H. 1247) tarihli iki cönk metni tanıtılmıştır. Buna göre metinlerin kim tarafından hangi düzende hazırlandığı, içerisinde hangi halk edebiyatı ürünlerinin bulunduğu, hangi şairlere yer veriliği, imlasında nelere dikkat edildiği ve / veya edilmediği, varak düzeni gibi unsurlara yer verilmiş, bu cönklerin ayrı ayrı özellikleri gösterildikten sonra her iki cönkte ortak olan özellikler de belirtilmiştir.

Cönkler üzerinde şimdiye kadar müstakil incelemeler yapılmadığı gibi kütüphanelere intikal etmiş cönklerin genel bir dökümü de yapılmış değildir. Cönkler üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, bunların cönklerin adı, kökeni ve içeriği konularına odaklandığı ancak cönklerin tam metnininin yayımlanması çalışmalarının son derece az olduğu dikkati çekmektedir.

Cönklerle ilgili daha net bilgilere ulaşmak için, örneğin, Milli Kütüphane'deki yaklaşık altı yüz cönklik koleksiyonla, özel kütüphanelerdeki (M. Sabri Koz veya İlter Uzel özel kütüphanesi gibi.) cönkler ayrıntılı olarak incelenebilir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir: Bu zamana kadar Türkiye ve dünya kütüphanelerinde yer alan cönkler üzerine bütünlüklü olarak çalışılmadığı gibi, bu cönklerin genel dökümü de yapılmamıştır. İlk cönk metniyle karşılaşılan 15. yüzyıldan, son cönk metinleriyle karşılaşılan XX. yüzyıl başına kadarki beş yüz yıllık malzemenin dil, edebiyat ve kültür tarihi araştırmaları için bütünlüklü bir veriye dönüşmesi, Türkoloji alanına büyük bir katkı olacaktır.

Günümüzde Milli Kütüphane'nin arşivlerinde ise 600'ü aşan sayıda cönk bulunmaktadır. Bunlar genellikle 1200-1300 hicri yılına ait cönklerdir. Boyutları çok çeşitlidir. 5x10, 15x23 cm. ebadında olanlar vardır. Yaprak sa-

yıları ise 30 ila 300 arasında değişmektedir. 16 ve 17. yüzyıla ait cönklerin yazıldığı kağıtlar daha temizdir. 18. ve 19. yüzyıla ait cönklerin kağıtları ise kirlili, kalın ve kaba filigranlıdır. Cönkler, hem baş hem de son yapraklarından yazıldıklarından çoğunlukla baş ve sonları belli değildir. Büyük bir kısmının kapakları kopmuş, baş ve sonraki yaprakları kaybolmuştur. Aradan bazı yaprakları koparılmış cönklerle de rastlanmaktadır. Bazen bir, bazen de birçok kişinin kaleminden çıkmışlardır. Yazı türleri genellikle kaba bir nesih ve bozuk talik hatlıdır. Cönklerin içeriğini ise saz ve tasavvufi halk şiirleri ile şairleri, belli halk edebiyatı ürünleri ya da anonimleşmiş folklorun öz malı olmuş destan, türkü, mani, semai, kalenderi, türkmani, ilahi ve şarkılar oluşturur (Cunbur vd., 2002: 289).

Bir cöngün bütünü tanıttığı mahiyette sadece Günay Kut'un Süleymaniye Kütüphanesi'nde Ali Nihad Tarlan Kitapları arasında kayıtlı bir cönk nüshasını ayrıntılı bir şekilde ele aldığı makalesiyle Bedri Noyan'ın Ayaşlı Abdi Efendi adlı biri tarafından derlenmiş şahsi kütüphanesinde bir cönk nüshasını tanıttığı yazısı mevcuttur.

Son yıllarda Türkiye'de cönkler üzerine yapılan çalışmalarda bir artış gözlenmektedir. Bunun başlıca nedeni, Türk Edebiyatı'nda gerek Halk Edebiyatı gerekse Divan Edebiyatı alanında daha az karmaşık görünümdeki olması ve giderek bu tür malzemelerin azalmış olmasıdır. Böylelikle araştırmacılar ikincil kaynaklara yönelmeye başlamışlardır. Cönk metinleri bu yönleşte araştırmacılara eşsiz veriler sunmaktadır. Ancak cönk metinleri dil araştırmacılarının da aynı ölçüde ilgisini çekmektedir. Çünkü cönk metinleri bugün Osmanlı Türkçesinin çözümü için en çok uğraş verilen "imla - sesletim ilişkisi" ve "Osmanlı konuşma dili" sorunları için de son derece değerli veri kaynakları olarak dikkate değerdir.

Informative Abstract

On Two Conk Texts Dated 1818 And 1830

Conk is essentially "notebooks" in which the compiler is uncertain and tracks are irregularly recorded on a wide range of topics and views. Studies on the conks generally focused on the poets in the conks and the types and forms of verse used. However, the language of the conks has started to be studied, and the language of the conks has been revealed. In this study, two conk texts dated 1818 (H. 1235), 1830 (H. 1247), which are registered in the National Library Manuscripts Collection with the archive number 06 Mil Yz Conk 51 and 06 Mil Yz Conk 151, are introduced. Accordingly, elements such as who prepared the texts in which order, which Folk Literature products were included, what was considered in the spelling and / or not, and the leaf layout were included. In the study, firstly, information about the conk text numbered 1818, and then the conk text numbered 151 of

1830 was given. After giving information about the features of each conk text, the poets, verse types and forms in that conk are shown on the tables and the last two features are similar. So far, many studies have been done on the roots and magazines. In this study, by introducing two conk texts, it is aimed to make a contribution to the conk researches and researchers to the conk texts that have been examined before. Today, conk is the one of the most important written sources of Âşık literature and different research topics of folklore. Conk is of great importance as the sources where the first collections are found. Conks, which are written documents of the oral culture, with their unique form and content, bear many traces of the society in which they emerged. The fact that the conks have many traces of the society in which they emerged gives an idea about the feelings and mentality of the society they belong to, their tastes and the world of belief. It is estimated that the word conk has been used in various dialects of Turkish since the 15th century with the meanings mentioned in all the sources mentioned, and the oldest conk copy belongs to the 15th century. In terms of number, it is thought to belong to the period from the last half of the 18th century to the end of the 19th century. In this study, two conk texts dated 1818 and 1830 are introduced. According to this, by whom the texts are prepared in what order, which folk literature products are included, which poets are included, what attention is paid to and / or not in their spelling, the foil pattern has been included, and the characteristics are shown after showing their separate features. It is also stated. No individual studies have been made on the conks until now, nor has a general breakdown of the documents transferred to libraries has been made. When we look at the studies on conks, it is noteworthy that they focus on the name, origin and content of the conks, but the publication of the full texts of the conks is very rare. However, an increase in the study of conk is observed in Turkey in recent years. The main reason for this is that Turkish Literature has a less complex appearance in both Folk Literature and Divan Literature, and such materials have gradually decreased. Thus, researchers started to turn to secondary sources. Conk texts present unique data to researchers in this direction. However, the conk texts attract the attention of language researchers equally. Because the conk texts are remarkable as valuable data sources for the problems of "spelling-pronunciation relation" and "Ottoman spoken language", which are the most struggled to solve Ottoman Turkish today. The two conk texts examined in this study are remarkable in terms of showing the language characteristics of the 19th century, as well as giving information about the types of verse used, their forms and the period they belong to. In these works, it was seen that the classical Ottoman orthography of the 19th century was used to a great extent. However, in some cases, it has been observed that the lexical features of the 19th cen-

tury are also reflected in the written language. This has shown that spoken language characteristics can also be detected in conks which are a written source. Therefore, conks constitute one of the important materials for language researchers doing oral language studies. There are a large number of conk texts in archives today and are worth studying.

Keywords: *Conk, manuscripts, 19th century, Ottoman Turkish.*

Kaynakça

- Babayı (Yz). *Cönk 151*, Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu, Yazma No: 06 Mil Yz Cönk 151: 50 varak.
- Cunbur, M.- D Kaya- N. Ünver: (2002). *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu VII: Cönkler*, Milli Kütüphane Yayınları, Ankara, s. 289.
- Çelik, Yasemin, 19. *Yüzyıla Ait İki Cönk Metni, Söz Varlığı ve İmla Özellikleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN, Adana, 2017.
- Duran, Hamdiye: (2016). "Dana Dili Terimi Ve Cönk Araştırmacılarının Karşılaştığı Bazı Problemler", *Milli Folklor*, S. 111, s. 42.
- Gökyay, Orhan Şaik: (1995). "Cönk" *Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Halil İbrahim Efendi (Yz). *Cönk 51*, Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu, Yazma No: 06 Mil Yz Cönk 51: 136 varak.
- Kaya, Doğan: (2007). "Kültürümüzde Cönklerin Önemi Ve Sivas Kaynaklı Cönkler", *Kültürümüz ve Kitap Sempozyumu (4-6 Mayıs 2007)*, Kemal İbn-i Hümam Vakfı, Sivas, s. 254.
- Koz, M. Sabri: (1977). "Cönk" *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 2, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 83.
- Köksal, Fatih: (2016). "Cönklerde Divan Şiiri, Divan Şiirinde Cönkler", *Milli Folklor*, S. 111, s. 37.
- Pakalın, Mehmet Zeki: (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Sona, İbrahim: (2016). "Yazılı Kaynaklarda, Kültürel Hafıza Cönkler", *Milli Folklor*, S. 111, s. 75.
- Türkçe Sözlük* (2011). 11. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII* (1963-1982). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Ülkütaşır, Mehmet Şakir: (1967). "Halk Edebiyatı Araştırmalarında Cönklerin Değeri", *Türk Kültürü*, S. 60, s. 905.
- Yardımcı, Mehmet: (1999). *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ürün Yayınları, Ankara.
- Yıldırım, Dursun: (2013). *El Yazması Bir Kitap Türü: Cönk / Cöng, Kayıp Saraybosna Cöngü Bağlamında*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.